

4/06/2021

AMERYKAŃSKA DEMOKRACJA JAKO CEL ROSYJSKICH SŁUŻB SPECJALNYCH

DR MICHAŁ WOJNOWSKI

W WARSAW
INSTITUTE

— RAPORT SPECJALNY —

ŹRÓDŁO: FLICKR

Część I

Środki i metody wywierania wpływu na kampanie wyborcze i wybory w Stanach Zjednoczonych przez Związek Sowiecki w okresie Zimnej Wojny¹.

- Decyzje dotyczące ewentualnych ingerencji w amerykańskie wybory podejmowano przede wszystkim w Komitecie Centralnym Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego przy wsparciu Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Przeczy to podnoszonym często przez publicystów tezom o rzekomej samowoli i niezależności rosyjskich służb specjalnych.
- W okresie Zimnej Wojny ingerencje w amerykańskie wybory sowieckie służby specjalne prowadziły w ramach tzw. środków (działań) aktywnych. Termin działania aktywne stosowano w celu odróżnienia operacji wywierania wpływu od szpiegostwa i kontrwywiadu. Znaczenie tego terminu nie ograniczało się jednak tylko do samych służb wywiadowczych. Sowieckie środki (działania) aktywne obejmowały działalność praktycznie każdego elementu sowieckiej partii komunistycznej i struktur państwa. Co więcej, były uważane za wartościowe uzupełnienie tradycyjnej dyplomacji.
- Najczęściej starano się nie dopuścić do zwycięstwa nieprzychylnych wobec polityki Kremla kandydatów poprzez próby ich skompromitowania lub skorumpowania. Planowaniem, przygotowaniem i prowadzeniem takich operacji zajmowały się komórki KGB realizujące zadania w zakresie tzw. wywiadu politycznego.
- Operacje prowadzono także przeciwko kongresmenom i innym urzędnikom za pośrednictwem organizacji frontowych, agentury wpływu i aktywistów Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych oraz tzw. organizacji frontowych.
- W latach 80. głównym celem Służby „A” w zakresie ingerencji w amerykańskie wybory było niedopuszczenie do reelekcji Ronalda Reagana.

Wprowadzenie

Główną cechą współczesnych demokracji jest udział obywateli w kreowaniu politycznego przedstawicielstwa, a jedną z podstawowych instytucji temu służących są wybory. Na ogół są one definiowane jako okresowa procedura, w której obywatele mają zagwarantowaną wolność wyboru między kandydatami na urząd. Wybory umożliwiają bezpośredni udział obywateli w kształtowaniu życia publicznego poprzez wyrażenie woli dotyczącej reelekcji władzy lub jej alternacji. Wybory są traktowane jako arena rywalizacji, w wyniku której następuje podział na tych, którzy władzę otrzymują i tych, którzy ją tracą, stając się opozycją. Dokonana w ten sposób dystrybucja władzy wywiera m.in. bezpośredni wpływ na kierunki zewnętrznej i wewnętrznej polityki państwa. To oznacza, że ingerowanie w wybory umożliwia uzyskanie realnego wpływu na kształtowanie polityki poszczególnych państw a tym samym realizację własnych interesów geopolitycznych². Ingerencja w wybory to sytuacja, w której co najmniej jeden suwerenny kraj lub podmiot niepaństwowy podejmuje konkretne, jawne i/lub tajne działania mające na celu wpłynięcie w korzystny dla siebie sposób na przebieg i wynik wyborów w innym suwerennym państwie, lub grupie państw³.

W rezolucji Parlamentu Europejskiego (dalej: PE) z dnia 10 października 2019 r. „w sprawie ingerencji zewnętrznej w wybory i dezinformacji w krajowych i unijnych procesach demokratycznych” oficjalnie uznano fakt podejmowania prób wywierania wpływu na procesy decyzyjne w Unii Europejskiej (dalej: UE) i jej państwach członkowskich przez podmioty państwowe i niepaństwowe z krajów trzecich. Wyrażono zaniepokojenie, że stale pojawiają się dowody takich ingerencji, identyfikowanych jako wpływy zewnętrzne, w okresie poprzedzającym wszystkie najważniejsze wybory

krajowe i europejskie. W rezolucji wyraźnie stwierdzono, że ingerencje Federacji Rosyjskiej (dalej: FR.) i innych państw w wybory w krajach członkowskich UE stanowią poważne wyzwanie, ponieważ są istotnym zagrożeniem dla europejskich społeczeństw i instytucji demokratycznych, podstawowych praw, wolności, praworządności, bezpieczeństwa i dobrobytu gospodarczego. Takie ingerencje stanowią bowiem naruszenie prawa międzynarodowego i podważają prawo obywateli państw członkowskich do decydowania o tym, kto i jak sprawuje władzę w ich kraju. W ostatecznym rozrachunku, według PE wywieranie wpływu na wybory stanowi także zagrożenie dla suwerenności Europy, ponieważ duża część takich ingerencji przynosi korzyści kandydatom eurosceptycznym, ekstremistycznym i populistycznym, co ma służyć ogólnemu celowi podważania zaufania do demokratycznych społeczeństw. Dlatego też, według PE, należy szerzyć wiedzę na temat rosyjskich kampanii dezinformacyjnych, ponieważ stanowią one poważne zagrożenie dla demokratycznych instytucji w Europie⁴.

A zatem zgodnie z zaleceniem PE dotyczącym rozpowszechniania wiedzy na temat zagrożeń dla instytucji demokratycznych, celem niniejszego opracowania jest przedstawienie ewolucji środków i metod rosyjskich ingerencji w wybory na przykładzie Stanów Zjednoczonych. Niniejszy raport składa się z dwóch części. Część pierwsza, oddawana do rąk Czytelnika, dotyczy sowieckiej teorii i praktyki wywierania wpływu na wybory w Stanach Zjednoczonych w okresie Zimnej Wojny. Część druga, która ukaże się niebawem, zostanie poświęcona środkom i metodom wykorzystywanym przez Federację Rosyjską do wywierania wpływu na wybory w Stanach Zjednoczonych od zakończenia Zimnej Wojny do czasów współczesnych, ze szczególnym uwzględnieniem

ingerencji w roku 2016 i 2020. Należy podkreślić, że obywatele Stanów Zjednoczonych postrzegają wybory jako najważniejsze wydarzenie w życiu politycznym swojego kraju. Oprócz wyborów władzy wykonawczej (prezydenta, gubernatora stanowego) i ustawodawczej (Kongresu i legislatyw stanowych), w Stanach Zjednoczonych odbywają się także wybory sędziów, prokuratorów i kandydatów do objęcia ponad 519 000 stanowisk we władzach lokalnych⁵. W ciągu ostatnich dziewięćdziesięciu lat Stany Zjednoczone stały się głównym celem imperialnej polityki Kremla. W nomenklaturze sowieckich organów bezpieczeństwa USA określano mianem „głównego przeciwnika”⁶. Sytuacja ta nie uległa zmianie pomimo zakończenia zimnej wojny, na co wskazuje m.in. lektura *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej* zatwierdzonej na mocy dekretu prezydenta Władimira Putina w dniu 31 grudnia 2015 r. W tym dokumencie uznano Stany Zjednoczone i ich sojuszników za główne zagrożenie dla polityki zagranicznej i wewnętrznej FR⁷. W tym kontekście rosyjskie próby ingerowania w wybory w Stanach Zjednoczonych należy interpretować jako realizację jednego z założeń długofalowej strategii mającej na celu zdestabilizowanie tego państwa, co doprowadziłoby do osłabienia NATO i destrukcji więzi transatlantyckich łączących Waszyngton i Brukselę.

Ponadto intencją autora jest zwrócenie uwagi Czytelnika na rolę służb specjalnych w tego rodzaju przedsięwzięciach. Należy bowiem podkreślić, że służby specjalne stanowią kluczowy instrument realizacji polityki zagranicznej Kremla prowadzonej w wymiarze globalnym. Podstawowe zadania rosyjskiego wywiadu, polegające na pozyskiwaniu informacji o charakterze politycznym, gospodarczym, naukowo-technicznym i wojskowym oraz wywieraniu wpływu na politykę obcych państw za pomocą tzw. działań (środków aktywnych) nie uległy zmianie. Rosnąca skala przedsięwzięć operacyjnych doprowadziła, począwszy od lat 60. XX w., do stopniowego prze-

kształcenia wywiadu KGB i wywiadu wojskowego (GRU) w struktury o zasięgu globalnym. Współczesne służby wywiadowcze Federacji Rosyjskiej – Służba Wywiadu Zagranicznego, Główny Zarząd (Wywiadowczy) Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych oraz Federalna Służba Bezpieczeństwa (która także może prowadzić działania wywiadowcze) – są bezpośrednimi spadkobiercami sowieckich organów bezpieczeństwa w zakresie tradycji, funkcji oraz obszaru i zasięgu działania⁸.

Sprawa wielokrotnych ingerencji Rosji w wybory prezydenckie w Stanach Zjednoczonych została udokumentowana w materiale źródłowym w postaci raportów, opracowań i analiz, wytworzonych przez amerykańskie instytucje rządowe, media, uczelnie wyższe i organizacje pożytku publicznego. W tym kontekście warto podkreślić, że wielokierunkowe działania Rosji, których celem były wybory prezydenckie w Stanach Zjednoczonych w 2016 r., stały się przedmiotem federalnego śledztwa. Wyniki dochodzenia, które trwało od 17 maja 2017 r. do 22 marca 2019 r., opublikowano w obszernym raporcie Departamentu Sprawiedliwości. Ze względu na fakt, że śledztwo nadzorował specjalny prokurator Robert Mueller (w latach 2001-2013 pełnił funkcję dyrektora FBI), raport ten funkcjonuje w debacie publicznej jako tzw. raport Muellera⁹. Ten obszerny i różnorodny materiał źródłowy starano się skonfrontować z dokumentami wytworzonymi przez sowieckie organy państwowe oraz opracowaniami autorstwa rosyjskich ekspertów związanych z resortami siłowymi (ze szczególnym uwzględnieniem służb wywiadowczych) lub instytucjami dyplomatycznymi itp. Rozprawy ich autorstwa mają znaczenie zasadnicze, ponieważ stanowią odzwierciedlenie działań stosowanych w praktyce. Ta problematyka zostanie omówiona w drugiej części raportu.

Lekcja z historii

Pierwsze próby ingerencji ZSRS w wybory w Stanach Zjednoczonych nastąpiły w latach 60. XX w. Nowa koncepcja polityki zagranicznej Związku Sowieckiego znana jako „pokojeowe współistnienie”, którą przyjęto na XX Zjeździe KP ZSRS w lutym 1956 r., zakładała systematyczne osłabianie i destabilizowanie państw Zachodu poprzez wykorzystanie gospodarczych, politycznych, rasowych i historycznych antagonizmów. Przyjęcie doktryny „pokojeowego współistnienia” pociągnęło za sobą zmiany organizacyjne we wszystkich instytucjach państw Bloku Sowieckiego¹⁰. Reorganizacja nastąpiła przede wszystkim w służbach wywiadowczych, na których miał spocząć obowiązek realizacji nowych założeń polityki zagranicznej. Wytyczne dla KGB w tym zakresie zostały sformułowane w referacie wygłoszonym przez Aleksandra Szelepina (1918–1994), członka Prezydium (Biura Politycznego) Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego (dalej: KC KPZS) a od grudnia 1958 r. do listopada 1961 r. przewodniczącego KGB. Były one następujące:

- „głównymi przeciwnikami” Związku Sowieckiego są Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Francja, Republika Federalna Niemiec, Japonia i inne państwa NATO oraz kraje należące do pozostałych sojuszy wspieranych przez Zachód.
- służby wywiadowcze i kontrwywiadowcze wszystkich państw bloku komunistycznego należy zmobilizować do prowadzenia ofensywnych działań polegających na wywieraniu wpływu na stosunki międzynarodowe w sposób wymagany przez nową politykę, która miała na celu zdestabilizowanie „głównych przeciwników” oraz osłabienie ich sojuszy wojskowych.

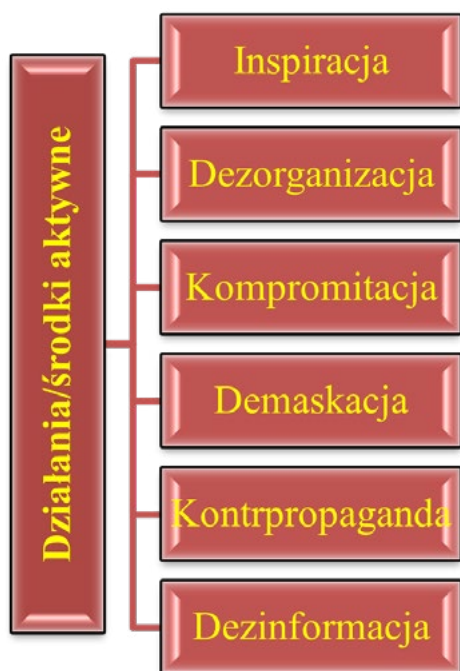
- w celu prowadzenia tego rodzaju działań w lipcu 1959 r. w ramach I Zarządu Głównego KGB (wywiad zagraniczny) utworzono Wydział „D”, który w październiku 1966 r. przekształcono w Służbę „A” – strukturę, która miała się zajmować prowadzeniem tzw. środków/działan aktywne (ros. *активные мероприятия*)¹¹.

Najbardziej wiarygodną, szczegółową definicję tzw. środków/działan aktywne jako immanentnej części sowieckich działań wywiadowczych zawierają materiały szkoleniowe dla funkcjonariuszy operacyjnych I Zarządu Głównego KGB pt. *„Główne kierunki i obiekty pracy wywiadowczej za granicą”*, które ukazało się w 1970 r. w liczbie zaledwie pięćdziesięciu egzemplarzy. Według autorów tego opracowania środki/działania aktywne zwane też *agenturalno-operacyjnymi środkami wpływu na poszczególne sfery życia państw kapitalistycznych* to *„specjalne, ofensywne działania o charakterze agenturalno-operacyjnym prowadzone w obszarze polityki, gospodarki, ideologii, nauki i techniki, a także w celach wojskowych, wywiadowczych i kontrwywiadowczych, ukierunkowane na osłabienie pozycji państw kapitalistycznych i wzmocnienie międzynarodowej pozycji krajów należących do wspólnoty socjalistycznej oraz wszystkich postępowych sił na całym świecie poprzez wywieranie wpływu na politykę zagraniczną i sytuację wewnętrzną państw imperialistycznych*. Działania aktywne polegały na:

- inspiracji, czyli udzielaniu materialnego i moralnego wsparcia partiom politycznym, organizacjom i mediom w celu wykorzystania ich w „interesie państw socjalistycznych”,
- dezorganizowaniu ugrupowań, organizacji i partii politycznych, które stanowiły przeszkod-

dę dla realizacji polityki zagranicznej Związku Sowieckiego i innych państw bloku komunistycznego,

- kompromitowaniu ugrupowań, organizacji, partii politycznych oraz poszczególnych osób zaangażowanych w jakąkolwiek formę działalności publicznej,
- demaskowaniu „antydemokratycznej działalności i planów reakcyjnych sił” oraz kontrpropagandzie,
- dezinformacji, czyli rozpowszechnianiu specjalnie przygotowanych informacji, które miały wprowadzić w błąd rządy, sztaby generalne, wrogie służby wywiadowcze, obliczonych na zakłócenie działalności tych instytucji oraz zaostreżenie sprzeczności występujących zarówno wewnątrz nich jak i pomiędzy nimi¹².

Ryc. 1. Metody działań aktywnych I Zarządu Głównego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRS.

Źródło: opracowanie własne na podstawie następujących materiałów szkoleniowych KGB: *Первое главное управление КГБ СССР. Основные направления и объекты разведывательной работы за границей. Учебное пособие КГБ, Москва 1970, s. 51–53, 54–77, В.М. Владимиров, Ю.А. Бондаренко, Политическая разведка с территории СССР. Учебное пособие КГБ, Москва 1989, Краснознаменный институт КГБ им. Ю.В. Андропова, s. 86.*

Rolę i znaczenie środków aktywnych w sowieckich działaniach wywiadowczych w wyczerpujący sposób przedstawił major Stanisław Lewczenko, od 1966 r. funkcjonariusz GRU, a następnie Służby „A” I Zarządu Głównego KGB¹³. Według niego termin środki/działania aktywne pojawił się w latach 50. XX w., jakkolwiek sowieckie przywództwo prowadziło tego rodzaju przedsięwzięcia od początku istnienia Związku Sowieckiego. Są to jawne i tajne techniki wywierania wpływu na działanie i zachowanie poszczególnych państw. Działania aktywne stosowano w celu podważenia zaufania obywateli do politycznego przywództwa kraju, zniszczenia wiarygodności rządu lub narodu, zakłócenia stosunków pomiędzy państwami. Przez wykorzystanie środków/działań aktywnych podejmowano próby wypaczenia percepcji wydarzeń lub znaczenia tych wydarzeń w świadomości opinii publicznej. Środki aktywne mogły być jawne lub tajne. W opinii Lewczenki znakomitym przykładem jawnych środków aktywnych były oficjalnie sponsorowane programy wymiany dla studentów i grup kulturowych, co służyło celom propagandy. Natomiast tajne środki aktywne obejmowały rozpowszechnianie dezinformacji, fałszerstw, infiltrację środowisk politycznych i biznesowych, organizacji publicznych, środków masowego przekazu, dywersję itd. Według Lewczenki Służba „A” stanowiła jeden z najważniejszych elementów KGB. Ścisłe współpracowała z Wydziałem Międzynarodowym Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego. W czasach, w których Lewczenko pełnił służbę, termin działania aktywne stosowano w celu odróżnienia operacji wywierania wpływu od szpiegostwa i kontrwywiadu. Znaczenie tego terminu nie ograniczało się jednak tylko do samych służb wywiadowczych. Sowietkie środki (działania) aktywne obejmowały działalność praktycznie każdego elementu sowieckiej partii komunistycznej i struktur państwa. Co więcej, były uważane za wartościowe uzupełnienie tradycyjnej dyplomacji¹⁴. Opinię Lewczenki potwierdza generał major Oleg Kaługin, pełniący służbę jako oficer

operacyjny rezydentury KGB w Nowym Jorku (1960–1964), a następnie jako zastępca rezydenta KGB do spraw wywiadu politycznego w rezydenturze w Waszyngtonie (1965–1970) i korespondent Radia Moskwa¹⁵. W wywiadzie opublikowanym w styczniu 1998 r. na antenie amerykańskiej telewizji informacyjnej CNN Kaługin stwierdził m.in., że

główną misją wywiadu, zgodnie z wytycznymi sowieckich przywódców, było ostrzeganie kierownictwa kraju przed konfliktem zbrojnym. Jak wiadomo, sowieckie przywództwo miało obsesję na punkcie potencjalnego zachodniego ataku na Związek Sowiecki. Z tego powodu wywiadowi dano wszystko, czego tylko zapragnął, aby mógł dostarczać informacje o nadchodzących wydarzeniach. Należy podkreślić, że istniała także druga, bardzo ważna strona sowieckiej działalności wywiadowczej, którą nie zawahałbym się określić mianem serca i duszy sowieckiego wywiadu. Była to działalność wywrotowa. Nie pozyskiwanie danych wywiadowczych, ale dywersja: środki aktywne mające na celu osłabienie Zachodu, wbicie klinów we wszelkiego rodzaju sojusze społeczności zachodniej, zwłaszcza NATO. Czyniono to po to, aby siać niezgodę między sojusznikami, osłabić Stany Zjednoczone w oczach mieszkańców Europy, Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej, uczynić Amerykę bardziej podatną na gniew i nieufność innych narodów a tym samym przygotować grunt na wypadek, gdyby wojna rzeczywiście wybuchła. W prowadzeniu takich działań wywiad sowiecki nie miał sobie równych. Operacje KGB, które polegały na inspirowaniu wszelkiego rodzaju kongresów pokojowych, festiwali młodzieżowych, ruchów kobiecych i związkowych, a także kampanii przeciwko amerykańskim rakietom w Europie, broni neutronowej, rozpowszechnianiu wszelkiego rodzaju fałszerstw i sfabrykowanych materiałów (np. że AIDS został wymyślony przez CIA), były wymierzone w polityków, społeczność akademicką i ogół społeczeństwa. To była naprawdę ogólnoswiatowa działalność, często nie tylko finansowana, lecz prowadzona lub sterowana przez KGB. Miała na celu militarne, gospodarcze i psychologiczne osłabienie Zachodu (tłum. aut.)¹⁶.

Takie postrzeganie roli środków aktywnych w działalności wywiadowczej wpisuje się w „rosyjsko-sowiecką” kulturę strategiczną. Jej permanentnymi cechami są m.in.: nieustanne dążenie do zapewnienia bezpieczeństwa narodowego bez liczenia się z bezpieczeństwem innych państw, legitymizacja reżimu przez przenoszenie napięć wewnętrznych w społeczeństwie rosyjskim na domniemanych wrogów zewnętrznych, założenie, że polityka jest permanentną walką o władzę, a wojna i pokój to różne fazy tego samego procesu, przedstawianie własnych działań ofensywnych jako defensywne, narzucanie zideologizowanego obrazu świata i budowanie konfrontacyjnego podejścia do otoczenia międzynarodowego, niechęć do jakichkolwiek ustępstw, nawet w odpowiedzi na ustępstwa innych państw, utrwalanie syndromu obłądzonej twierdzy, odwieczny lęk autorytarnego reżimu przed rewoltą, alienacja oraz bierność obywateli, których reżim nieustannie mobilizuje, trwale założenie, że wojna jest zawsze możliwa i prawidłowość, że w wypadku konfliktu zbrojnego sektor militarny staje się niezależny od kontroli cywilnej i dąży do wojny totalnej¹⁷.

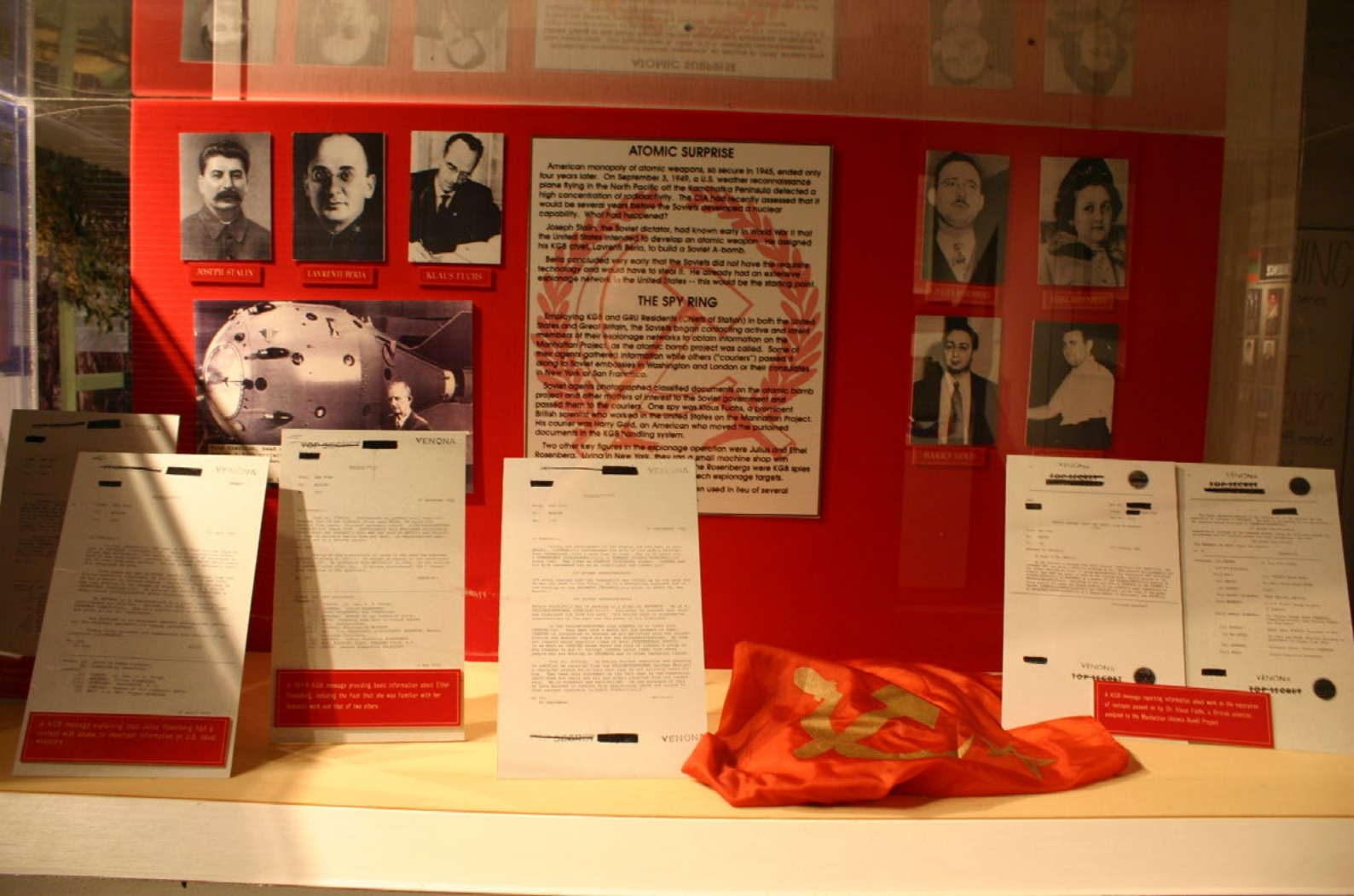
Należy podkreślić, że w wysoko rozwiniętym, zindustrializowanym i zróżnicowanym społeczeństwie amerykańskim istniały sprzyjające warunki do prowadzenia tego rodzaju działań. Istotę tego problemu oddaje treść analizy, której autorem jest Edward Bernays (1891 – 1995) znany w powszechnej świadomości jako „ojciec public relations”:

Trudno zdać sobie sprawę, jak bardzo różnorodne i podzielone są zdania w naszym społeczeństwie. Różnice mogą mieć charakter społeczny, polityczny, ekonomiczny, rasowy, religijny czy moralny, a na ich podstawie mogą powstawać dalsze podziały. W World Almanac tylko pod literą „a” znajdujemy na przykład: Ligę na rzecz Zniesienia Kary Śmierci, Stowarzyszenie na rzecz Zniesienia Wojny, Amerykański Instytut Księgowych, Związek Zawodowy Aktorów, Aktuariałne Stowarzyszenie Ameryki, Międzynarodowe Stowarzyszenie Reklamy, Krajowe Stowarzyszenie Aeronautyczne, Instytut Historii i Sztuki

w Albany, Towarzystwo „Amen”, Akademię Amerykańską w Rzymie, Amerykańskie Towarzystwo Antykwariuszy, Ligę Amerykańskiego Przywództwa, Amerykańską Federację Pracy, Amorc (zakon Różokrzyża), Klub Andiron, Amerykańsko-Irlandzkie Towarzystwo Historyczne, Ligę Przeciwko Papierosom, Ligę Przeciwko Bluźnierstwu, Amerykańskie Towarzystwo Archeologiczne, Narodowe Towarzystwo Łucznicze, Towarzystwo Śpiewacze Arion, Amerykańskie Towarzystwo Astronomiczne, Towarzystwo Hodowców Ayrshire’ów, Aztec Club 1847. Można byłoby dodać jeszcze wiele innych organizacji do tej dość ograniczonej listy. *The American Newspaper Annual and Directory* za rok 1928 podaje 22 128 periodyków wydawanych w Stanach Zjednoczonych. Wybrałem na chybił trafił periodyki, których nazwa zaczyna się na literę „n” wydawane w samym tylko Chicago: „Narod” (czeska gazeta codzienna), „Naród Polski” (miesięcznik polski), N.A.R.D. (farmacja), „National Corporation Reporter”, „National Culinary Progress” (dla kierowników hoteli), „National Dog Journal”, „National Drug Clerk”, „National Engineer”, „National Grocer”, „National Hotel Reporter”, „National Income Tax Magazine”, „National Jeweler”, „National Journal of Chiropractic”, „National Live Stock Producer”, „National Miller”. „National Nut News”, „National Poultry, Butter and Egg Bulletin”, „National Provisioner” (dla producentów mięsa), „National Real Estate Journal”, „National Retail Clothier”, „National Retail Lumber Dealer”, „National Safety News”, „National Spiritualist”, „National Underwriter”, „The Nation’s Health”, „Naujienos” (litewska gazeta codzienna), „New Comer” (republikański tygodnik dla Włochów), „Daily News”, „The New World” (tygodnik katolicki), „North American Banker”, „North American Veterinarian”. Zasięg tych czasopism jest zadziwiający. „The National Live Stock Producer” sprzedaje się w nakładzie 155 978 egzemplarzy, „The National Engineer” w nakładzie 20 328, „The New World” w nakładzie około 67 000 egzemplarzy. Większość wymienionych w *The American Newspaper Annual and Directory* periodyków – wybranych na chybił trafił spośród wszystkich wymienionych 22 128 – ma nakład przekraczający 10 000 egzemplarzy. Różno-

rodność tych pism widoczna jest na pierwszy rzut oka, jednak ledwo wskazuje ona, jak wiele w społeczeństwie istnieje podziałów, wyznaczających równocześnie drogi przepływu informacji, będące źródłem przekonań poszczególnych grup (...) Ta niewidzialna i splatająca się struktura ugrupowań i stowarzyszeń stanowi właśnie mechanizm, za którego pomocą system demokratyczny organizuje świadomość grupową i upraszcza myślenie mas. Ubolewanie nad istnieniem takiego mechanizmu byłoby równoznaczne z prośbą o niemożliwe, gdyż takie społeczeństwo nie istnieje. Przyznanie zaś, że mechanizm ten istnieje, lecz oczekiwanie, że nie będzie wykorzystywany, byłoby nedorzecznnością¹⁸.

Znakomitym przykładem wykorzystania środków aktywnych jako narzędzi umożliwiających kontrolowanie opisanego przez Bernaysa mechanizmu a tym samym wywieranie wpływu na przebieg kampanii wyborczych były działania służb wywiadowczych państw bloku komunistycznego podczas wyborów prezydenckich w Stanach Zjednoczonych w okresie Zimnej Wojny. Najczęściej starano się nie dopuścić do zwycięstwa nieprzychylnych wobec polityki Kremla kandydatów poprzez próby ich skompromitowania lub skorumpowania. Planowaniem, przygotowaniem i prowadzeniem takich operacji zajmowały się komórki KGB realizujące zadania w zakresie tzw. wywiadu politycznego (ros. политическая разведка)¹⁹. Pod tym pojęciem rozumiano rodzaj działalności wywiadowczej prowadzonej zarówno z pozycji legalnych jak i nielegalnych, której celem było rozpoznanie sił politycznych istniejących w danym kraju (np. partii, organizacji społecznych oraz członków rządu i wpływowych polityków itp.), pozyskiwanie jawnych i niejawnych informacji dotyczących kierunków polityki wewnętrznej i zagranicznej poszczególnych państw oraz osłabienie ich moralnego i politycznego potencjału²⁰. Począwszy od lat 60. XX w. w legalnych rezydenturach, czyli podstawowych jednostkach organizacyjnych I Zarządu Głównego KGB przeznaczonych do wykonywania zadań operacyjnych na teryto-

ŹRÓDŁO: RYAN SOMMA / FLICKR

riach obcych państw, funkcjonowały tzw. linie do spraw wywiadu politycznego (linie „PR”). Oficerowie pełniący służbę w tych jednostkach zajmowali się pozyskiwaniem informacji politycznych, gospodarczych oraz wojskowych (o charakterze strategicznym), a także realizacją zadań z zakresu działań aktywnych. Linia do spraw wywiadu politycznego była najliczniejszą i najbardziej rozbudowaną jednostką w rezydenturze. Warto podkreślić, że w skład linii „PR” wchodziła grupa do spraw Stanów Zjednoczonych zwana też „grupą głównego przeciwnika”. Podstawowym zadaniem pełniących w niej służbę oficerów było prowadzenie operacji werbunkowych przeciwko obywatelom amerykańskim. W ramach linii „PR” funkcjonowała też tzw. grupa do spraw działań aktywnych, której oficerowie zajmowali się inspirowaniem publikacji prasowych o prowokacyjnych treściach, rozpowszechnianiem materiałów dezinformujących przygotowywanych w moskiewskiej centrali. Ponadto nawiązywali i utrzy-

mywali kontakty z przedstawicielami miejscowych partii komunistycznych oraz zlecali zadania agenturze wpływu²¹. Według autorów opracowania pt. „Wywiad polityczny z terytorium ZSRS” zalecanego przez I Zarząd Główny KGB jako podręcznik dla słuchaczy Instytutu Czerwonego Sztandaru im. Jurija Andropowa w Moskwie (obecnie: Akademia Wywiadu Zagranicznego), kształcących się w ramach dyscypliny specjalnej nr 1 (wywiad), i kursu dla funkcjonariuszy operacyjnych wywiadu zagranicznego, celem kompromitacji jako formy działań aktywnych było wyrządzenie wrogowi jak największych szkód politycznych i moralnych przez podważenie autorytetu i osłabienie pozycji instytucji państwowych, organizacji politycznych, społecznych, religijnych, antysowieckich ośrodków emigracyjnych oraz pozycji konkretnych osób w krajach kapitalistycznych. W przypadku wyborów, kompromitacja kandydata polegała zazwyczaj na wykorzystaniu podmiotów pozornie niezwiązanych

z ośrodkiem inicjującym działania. Z reguły odbywało się to przez podanie do publicznej wiadomości materiałów kompromitujących (ros. компромат), niszczących wizerunek kandydata lub jego zaplecza politycznego w postaci partii lub środowiska z którego się wywodził, co wywierało wpływ na świadomość wyborców. Były to przede wszystkim materiały dezinformujące (dokumenty, zdjęcia, filmy lub nagrania dźwiękowe) wytworzone przez służby specjalne, których autorstwo przypisywano fikcyjnym lub prawdziwym organizacjom i mediom funkcjonującym na terenie kraju będącego obiektem działań aktywnych²².

Przykładem zastosowania modelu kompromitacji w praktyce były działania podjęte przez służby wywiadowcze bloku komunistycznego podczas wyborów prezydenckich w 1964 r. Sytuacja operacyjna wyglądała wówczas następująco. Z ramienia Partii Demokratycznej o reelekcję ubiegał się urzędujący prezydent Lyndon B. Johnson (1908-1993), natomiast jego kontrkandydatem był Barry Goldwater (1909-1998), desygnowany przez Republikanów. Goldwater, znakomicie sytuowany finansowo, właściciel sieci sklepów, będący generałem sił powietrznych, w swoim programie wyborczym stał na stanowisku zmniejszenia wpływów rządu federalnego. W polityce zagranicznej postulował osiągnięcie „totalnego zwycięstwa” w walce ze światowym komunizmem. Poprzez tak przejrzysty program polityczny miał nadzieję „obudzić” miliony konserwatystów niebiorących dotychczas udziału w głosowaniu²³. Z oczywistych względów stanowił więc zagrożenie dla ekspansjonistycznej polityki Związku Sowieckiego. W Moskwie opracowano plan działań, których przeprowadzenie umożliwiłoby wyeliminowanie Goldwatera z wyścigu o fotel prezydenta Stanów Zjednoczonych.

Szczegóły tego planu zawiera dokument nr 02670/GS, który znajduje się w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historii Najnowszej²⁴. Sporządzono go w dniu 3 września 1964 r. Został podpisany przez Wasilija Kuzniecowa (1901-1990), ówczesnego I zastępcę ministra spraw zagranicznych ZSRS

oraz Władimira Siemiczastnego (1924-2001), który w okresie od listopada 1961 r. do maja 1967 r. pełnił funkcję przewodniczącego KGB. Plan, o którego zatwierdzenie poproszono KC KPZS, zakładał przeprowadzenie kompleksu działań aktywnych polegających m.in. na podżeganiu do podjęcia aktywności przeciwko kandydatowi republikanów w odpowiednich kręgach politycznych oraz wykorzystaniu tzw. tajnych kanałów łączności w prasie zagranicznej w celu opublikowania treści pogłębiających negatywny stosunek części opinii publicznej do Goldwatera²⁵. Trzeba przyznać, że nie było to trudne zadanie, ponieważ kampania, którą prowadził Goldwater, okazała się zbyt agresywna, doprowadzając do polaryzacji społeczeństwa. Starsze pokolenie zniechęciło negatywnym stosunkiem do programów pomocy społecznej, natomiast wyborców o umiarkowanych poglądach przeraził sugestią dotyczącą możliwości użycia broni nuklearnej przeciwko Wietnamowi²⁶. W dokumencie sygnowanym przez Kuzniecowa i Siemiczastnego podkreślono, że treści przedstawiające w negatywnym świetle program Goldwatera powinny zostać sformułowane w taki sposób, aby umożliwić ich przejęcie i wykorzystanie przez polityków Partii Demokratycznej oraz sprzyjającą im prasę w kampanii przeciwko Goldwaterowi. Narracje te powinny być następujące:

- zwycięstwo Goldwatera w wyborach prezydenckich i zrealizowanie jego programu polityki zagranicznej spowoduje upadek autorytetu Stanów Zjednoczonych wśród państw neutralnych i sojuszników, co doprowadzi do politycznej izolacji USA w Azji, Afryce i Ameryce Łacińskiej,
- ewentualna wygrana kandydata republikanów i jego „ekstremistyczne” poglądy wpłyną na zaostrożenie stosunków pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a ich sojusznikami z NATO,
- objęcie urzędu prezydenta przez Goldwatera, otwarcie popierającego interwencje w wewnętrzne sprawy innych państw, a szczególnie tych skupionych w obozie socjalistycznym,

ŹRÓDŁO: 1968 - TÔNG THỐNG LYNDON B. JOHNSON / FLICKR

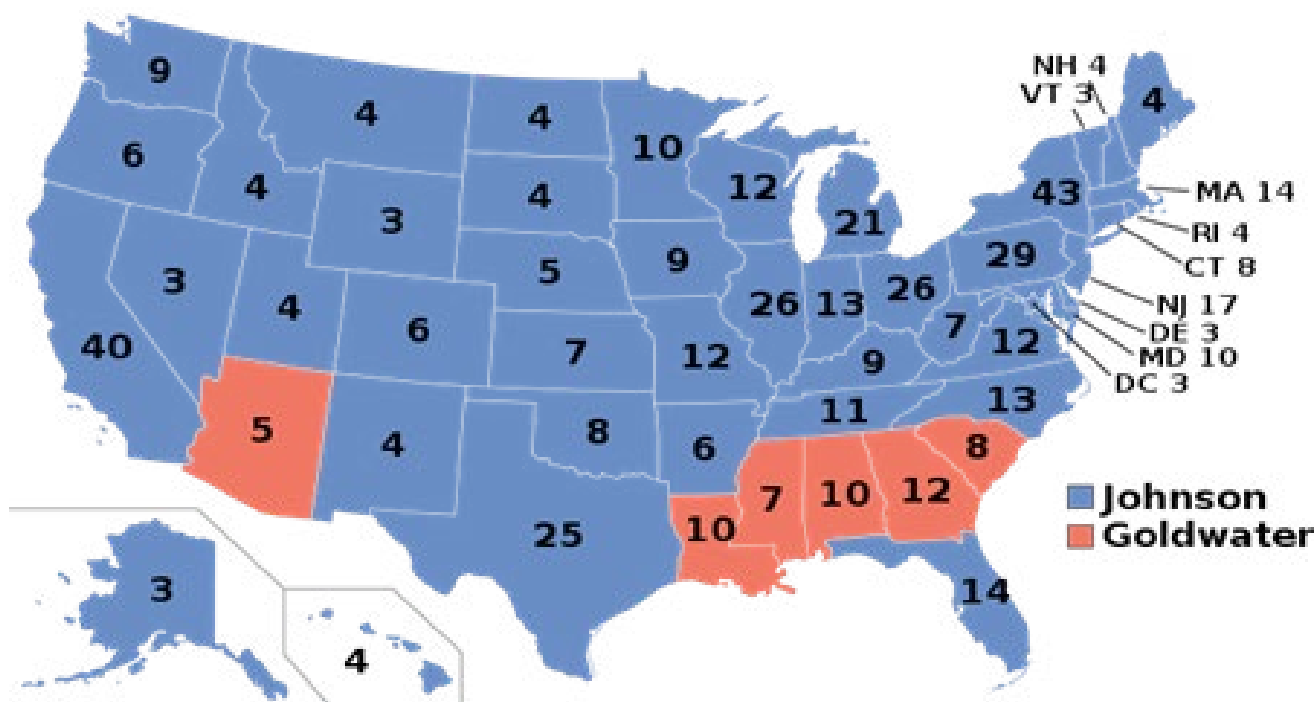
jeszcze bardziej pogorszy stosunki Stanów Zjednoczonych ze Związkiem Sowieckim i doprowadzi do wojny atomowej.

Lektura dokumentu 02670/GS wskazuje, że równolegle z działaniami ukierunkowanymi na rozpowszechnienie narracji krytycznych wobec programu politycznego Goldwatera, zamierzano wdrożyć szereg przedsięwzięć zmierzających do skompromitowania jego osoby. W tym celu polecono sporządzić fałszywe dokumenty, które potwierdziłyby rzekome zaangażowanie kandydata republikanów w zabójstwo prezydenta Johna F. Kennedy'ego. Materiały te zamierzano ujawnić w jak najkrótszym czasie przed wyborami, aby uniemożliwić Goldwaterowi i członkom jego sztabu wyborczego podważenie ich „wiarygodności”. Zamierzano również oczernić i ośmieszyć Goldwatera, inspirując publikację materiałów przedstawiających go jako chorego psychicznie maniaka ze skłonnością

do zażywania narkotyków. Istnieją świadectwa wskazujące na praktyczną realizację tych założeń. W tym celu wykorzystano m.in. czechosłowacki wywiad nadzorowany przez KGB. Jak opisuje Ladislav Bittman (1931-2018), który w latach 1954–1968 pełnił służbę w I Zarządzie czechosłowackiej Służby Bezpieczeństwa (Státní bezpečnost, StB), celem operacji było skompromitowanie Barry'ego Goldwatera poprzez dystrybucję kilku tysięcy kopii ulotki zawierającej informacje dotyczące jego rasistowskich poglądów. Materiały trafiły do rezydentury czechosłowackiego wywiadu za pośrednictwem poczty dyplomatycznej. Ulotka zawierała treści pochodzące z amerykańskiej prasy i książek, które uzupełniono sfałszowanymi informacjami, a następnie rozesłano pocztą do instytucji państwowych, redakcji gazet i osób publicznych²⁷. Oprócz tego, za pośrednictwem wydawnictwa należącego do członków pozostającej pod bezpośrednim wpływem Kremla Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych,

którymi byli LeRoy Wolins i David S. Canter, rozpowszechniano broszurę dotyczącą istnienia rzekomego spisku z udziałem B. Goldwatera. Miał on zostać zawiązany przez kandydata partii republikańskiej i konserwatywne stowarzyszenie John Birch Society w celu zorganizowania puczu i wywołania krwawego powstania, które miało umożliwić przejęcie władzy w Stanach Zjednoczonych przez skrajnie prawicowych radykałów. Zwycięstwo w listopadowych wyborach odniósł Lyndon B. Johnson, który zdobył 61% oddanych głosów, co było największym odsetkiem w historii wyborów w USA, natomiast Goldwater uzyskał większość tylko w sześciu stanach, w tym w rodzinnej Arizonie. Trudno ocenić, w jakim stopniu wpływ na przegraną Goldwatera miały działania aktywne prowadzone przez KGB i inne służby bloku wschodniego²⁸. W tym kontekście warto jednak przytoczyć opinię dr Georgija Filatowa – pracownika naukowego Instytutu Historii Powszechnej Rosyjskiej Akademii Nauk, który analizując dokument nr 02670/GS, opatrzył go komentarzem o następującej treści:

w powyższym dokumencie można poczytać o sowieckim planie ingerencji w wybory w USA w 1964 r. kiedy o prezydenturę walczyli demokrata L. Johnson i republikanin B. Goldwater. Na początku października Prezydium Komitetu Centralnego KPZS zatwierdziło środki w celu zdyskredytowania republikańskiego kandydata. Między innymi trzeba było rozpowszechniać plotki, że cierpi na zaburzenia psychiczne, jest maniakiem i narkomanem. Ponadto zaproponowano sporządzenie dokumentu, który wskazywałby, że Goldwater ma związek z zabójstwem Kennedy'ego. Co więcej, ten dokument powinien być zostać opublikowany tuż przed głosowaniem, aby Goldwater nie miał czasu na jego podważenie. Johnson pokonał Goldwatera, zwyciężając w 44 z 50 stanów. Zbieg okoliczności!? Nie sądzę. A nie było jeszcze Twittera ani Facebooka²⁹ (tłum. aut.).

Ryc. 2. Mapa wyborcza Stanów Zjednoczonych w 1964 r. Liczba na mapie określa liczbę przedstawicieli stanu w Kolegium Elektorów.

Źródło: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:ElectoralCollege1964.svg>

Kolejna, bezprecedensowa próba ingerencji Związku Sowieckiego w przebieg amerykańskich wyborów miała miejsce w 1968 r. kiedy to o urząd prezydenta ubiegali się Richard Nixon (1913-1994) z Partii Republikańskiej i Hubert Horatio Humphrey (1911-1978) z Partii Demokratycznej. Kulisy dotyczące przedsięwzięć podjętych przez Sowietów, przedstawił w swoich wspomnieniach Anatolij Dobrynin (1919-2010), który w latach 1962-1986 pełnił funkcję ambasadora ZSRS w Stanach Zjednoczonych.

Podczas przyjęcia dyplomatycznego w Białym Domu 23 kwietnia Hubert Humphrey powiedział mi na osobności, że jest skłonny spróbować szczęścia w wyborach prezydenckich i wkrótce ogłosi swoją kandydaturę. Humphrey stwierdził też, że zawsze uważał stosunki amerykańsko-sowieckie za główny czynnik wpływający na perspektywę wojny i pokoju. Zawsze dążył do ich poprawy [...] Humphrey z pewnością był lepszym kandydatem dla Moskwy niż Richard Nixon, który zbudował swoją karierę na sprzeciwie wobec komunizmu i był uważany za polityka głęboko antysowieckiego. Nasze kierownictwo było coraz bardziej zaniepokojone tym, że Nixon może wygrać wybory. W rezultacie czołowi sowieccy przywódcy zdecydowali się na podjęcie bezprecedensowego kroku w historii stosunków sowiecko-amerykańskich, oferując Humphreyowi potajemnie wszelką możliwą pomoc w kampanii wyborczej – w tym wsparcie finansowe. Otrzymałem w tej sprawie ściśle tajne instrukcje od Gromyki. Osobiście zrobiłem wszystko, co w mojej mocy, aby odwieść go od podjęcia tak niebezpiecznego przedsięwzięcia, które gdyby się wydało, z pewnością przyniosłoby odwrotny skutek od zamierzonego. Klęska Humphreya byłaby niczym w porównaniu z kłopotami, które mogłoby to spowodować w stosunkach sowiecko-amerykańskich. Gromyko odpowiedział jednak lakonicznie: jest decyzja, ty ją wykonasz. Niedługo potem byłem na śniadaniu w domu Humphreya. Oczywiście rozmawialiśmy o kampanii wyborczej, co starałem się wykorzystać tak, aby jak najbardziej taktownie wykonać moje polecenia. Zapytałem go więc, jak

przebiega kampania, a potem dyplomatycznie ukierunkowałem rozmowę na stan jej finansów. Humphrey, muszę to przyznać, był nie tylko bardzo inteligentnym człowiekiem, ale też bardzo mądrym. Od razu wiedział, co jest grane. Odpowiedział mi, że wystarczą mu jedynie dobre życzenia z Moskwy, które bardzo sobie ceni [...]. Biuro Polityczne zawsze postrzegało wybory prezydenckie w USA poprzez pryzmat ich wpływu na stosunki sowiecko-amerykańskie i miało ściśle określone preferencje. Rzadko je jednak wyrażało oficjalnie poprzez opowiedzenie się po stronie jednego z kandydatów i zaoferowanie mu pomocy dyplomatycznej lub innej (tłum. aut.)³⁰.

W dniu 9 sierpnia 1974 r. Richard Nixon złożył dymisję na ręce sekretarza stanu, co było głównym następstwem tzw. afery Watergate³¹. Z raportów wywiadowczych KGB wynikało, że największe szanse na nominację z ramienia Partii Demokratycznej i zwycięstwo w wyborach prezydenckich w 1976 r. miał senator Henry Martin „Scoop” Jackson (1912 – 1983). Jako liberał i demokrat Jackson popierał prowadzenie antysowieckiej polityki, opowiadając się za zwiększeniem zaangażowania Stanów Zjednoczonych w walkę z komunizmem i innymi totalitaryzmami. Postulował zwiększenie wydatków na armię, wsparcie programów socjalnych i związków zawodowych. Z tych powodów stanowił więc zagrożenie dla geopolitycznych interesów Kremla. Aby wyeliminować Jacksona z wyścigu o fotel prezydenta USA, postanowiono wdrożyć działania aktywne, mające na celu skompromitowanie i zdyskredytowanie jego osoby. W opinii Borysa Sołomatina, który w latach 1971 – 1975 pełnił funkcję rezydenta KGB w Nowym Jorku³², Jackson posiadał silną pozycję polityczną, co potwierdziła jego wygrana w prawyborach w Massachusetts i Nowym Jorku. W jednym z raportów przesłanych do centrali w Moskwie Sołomatin podkreślał, że mocną stroną Jacksona był brak zaangażowania w jakiegokolwiek skandale o podłożu politycznym i obyczajowym, co znacznie utrudniało skompromitowanie kandydata demokratów. W związku z tym

postanowiono, jak ujął to Sołomatin, znaleźć białe plamy w biografii senatora i wykorzystać je do przeprowadzeniu działań aktywnych. Ze względu na fakt, że rodzice Jacksona pochodzili z Norwegii, już w 1974 r. legalnej rezydenturze I Zarządu KGB w Oslo polecono przeprowadzenie gruntownego rozpoznania wszystkich członków jego rodziny, krewnych i przyjaciół. Ponadto zamierzano skonsultować się z personelem Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych w celu opracowania metod i środków, które miały być wykorzystane przeciwko Jacksonowi. W wyniku zakrojonych na szeroką skalę działań wywiadowczych, których celem było pozyskanie materiałów kompromitujących Jacksona, kierownictwo KGB doszło do wniosku, że charakteryzująca go powściągliwość w ujawnianiu szczegółów z życia prywatnego wskazuje na istnienie problemów w sferze seksualnej. Ustalono m.in., że Jackson zamieszkiwał w Waszyngtonie wspólnie ze swoim przyjacielem z dzieciństwa oraz wstąpił w związek małżeński dopiero w wieku 49 lat, co wywołało zdumienie wśród jego kolegów i znajomych. Na tej podstawie w KGB uznano, że Jackson jest osobą homoseksualną, która ukrywa swoją orientację. Postanowiono to wykorzystać i przygotowano tzw. operację aktywną o kryptonimie „Prorok”. W 1976 r. Służba „A” spreparowała meldunek FBI z 20 czerwca 1940 r. w którym John Edgar Hoover informował zastępcę sekretarza sprawiedliwości, że Jackson jest homoseksualistą. Następnie fotokopie tego dokumentu KGB wysłało do redakcji opiniotwórczych gazet, takich jak „Chicago Tribune”, „Los Angeles Times” i „Topeka Capital-Journal” oraz do siedziby sztabu wyborczego Jamesa Cartera. Służba „A” starała się również wykorzystać kilka incydentów z udziałem Jacksona, które miały miejsce podczas kampanii wyborczej w 1976 r. W trakcie konferencji prasowej w marcu, Jackson oświadczył aktywiście na rzecz praw osób homoseksualnych, że nie chce jego głosu. Natomiast w kwietniu, w jednym z programów telewizyjnych Jackson stwierdził, że „homoseksualizm prowadzi do zniszczenia rodziny”. KGB za pośred-

nictwem swoich aktywów wywiadowczych ulokowanych w opiniotwórczych amerykańskich mediach rozpowszechniało te informacje, uzupełniając je materiałami dezinformacyjnymi w postaci dokumentów, według których asystent senatora Jacksona Richard Perl i dziennikarz Jack Anderson, byli członkami ekskluzywnego klubu dla gejów. Tego rodzaju działania miały na celu zdyskredytowanie Jacksona w amerykańskich kręgach konserwatywnych oraz wykreowanie jego wizerunku jako obłudnika, cynika i hipokryty, który jako homoseksualista zaatakował publicznie osoby o skłonnościach homoseksualnych dla własnej korzyści politycznej. Mimo że Jackson nie uzyskał nominacji demokratów na kandydata na urząd prezydenta Stanów Zjednoczonych, działania KGB przeciwko niemu były kontynuowane. Na początku maja 1977 r. funkcjonariusz KGB wysłał do redakcji czasopisma „Gay Times” sfałszowany dokument, z którego treści wynikało, że Jackson w okresie, w którym pracował jako prokurator w Hrabstwie Snohomish, był aktywnym homoseksualistą. Celem tej akcji dezinformacyjnej było podburzenie środowisk homoseksualnych i skrajnie lewicowych oraz sprowokowanie ich ataków na Jacksona³³.

W latach 80. głównym celem Służby „A” było natomiast niedopuszczenie do reelekcji Ronalda Reagana (1911 – 2004), który ogłosił decyzję o ponownym starcie w wyborach 29 stycznia 1984 r. Delegaci Partii Republikańskiej udzielili mu jednomyślnego poparcia na konwencji w Dallas, która odbyła się w dniach 20–23 sierpnia 1984 r. Z ramienia demokratów jego przeciwnikiem był Walter Mondale. Już od 25 lutego 1983 r. na polecenie sowieckiego przywództwa w KGB rozpoczęto planowanie operacji przeciwko Reaganowi. W tym celu ulokowano agenturę w sztabach wyborczych Republikańców i Demokratów oraz nawiązano współpracę z Komunistyczną Partią Stanów Zjednoczonych i jej organizacjami frontowymi, takimi jak Amerykańska Rada Pokoju (United States Peace

Council) i Narodowa Rada Przyjaźni Amerykańsko – Radzieckiej (National Council of American–Soviet Friendship). Organizacje frontowe zwane też organizacjami pomocniczymi lub „pasami transmisyjnymi” a przez samych komunistów „organizacjami masowymi” były strukturami, które znajdowały się pod pośrednią lub bezpośrednią kontrolą partii komunistycznych. O skali wykorzystania takich organizacji przez Związek Sowiecki świadczy m.in. sporządzona przez francuskiego badacza Thierry’ego Woltona lista organizacji traktowanych przez Kreml jako „pasy transmisyjne” KGB. Dla przykładu, warto podać kilka z nich: Światowa Rada Pokoju, skupiająca 135 organizacji krajowych, Światowa Federacja Związków Zawodowych (90 organizacji), Organizacja Solidarności Narodów Azji i Afryki (91), Światowa Federacja Młodzieży Demokratycznej (210), Międzynarodowy Związek Studentów (118), Międzynarodowy Związek Dziennikarzy (114), Międzynarodowa Demokratyczna Federacja Kobiet (129), Chrześcijańska Federacja Pokoju (86), Międzynarodowe Stowarzyszenie Prawników Demokratycznych (64), Światowa Federacja Pracowników Nauki (33) i in. Działały one w interesie Moskwy i były przez nią finansowane. Szczególną przychylnością Kremla cieszyła się Światowa Rada Pokoju: jak ujawniono w latach 90 – tych XX w., ok. 90% jej funduszy pochodziło z ZSRS i państw tzw. bloku socjalistycznego³⁴. Tradycja wykorzystania tego rodzaju struktur przez ZSRS sięga okresu działalności III Międzynarodówki (1919-1943). Przyjęto wówczas praktykę tworzenia różnych „demokratycznych” organizacji, które nie miały formalnych powiązań z Kremlem i ideologią komunistyczną, lecz de facto działały w interesie komunistów. Według Otto Kuusinen’a chodziło o stworzenie „układu słonecznego” składającego się z niewielkich podmiotów i komitetów, które funkcjonowałyby w „orbicie” partii komunistycznej, pełniąc rolę „pasa transmisyjnego” dla geopolitycznych interesów Kremla³⁵. Organizacje frontowe umożliwiały aktywizację szerokich mas społecznych przez rozpowszechnianie wśród

nich poglądów zbieżnych z linią komunizmu. W nomenklaturze partii komunistycznej i KGB ta praktyka nosiła miano tzw. specjalnego pozytywnego wpływu (ros. *специальное позитивное воздействие*)³⁶. Funkcjonariusze KGB nawiązywali kontakty z aktywistami tych struktur, wykorzystując ich w kampaniach dezinformacyjnych i propagandowych, których celem było przekonanie amerykańskiej opinii publicznej, że powtórny wybór Ronalda Reagana na prezydenta będzie poważnym błędem i spowoduje negatywne konsekwencje dla Stanów Zjednoczonych w gospodarce i polityce zagranicznej. Za pomocą organizacji frontowych, sympatyzujących ze Związkiem Sowieckim dziennikarzy oraz agentury wpływu KGB kreowało wizerunek prezydenta jako polityka dyskryminującego mniejszości narodowe i nieobliczalnego zwolennika wyścigu zbrojeń, który miał doprowadzić do wojny nuklearnej, a w konsekwencji zagłady ludzkości. Ponadto pod adresem Reagana rozpowszechniano oskarżenia, że jego administracja jest skorumpowana a on sam jest marionetką w rękach potentatów przemysłu zbrojeniowego³⁷. W 1988 r. FBI ujawniło kulisy i cele sowieckiej operacji dezinformacyjnej ze stycznia 1984 r., której celem było zdyskredytowanie prezydenta Ronalda Reagana. Sfabrykowany i rozpowszechniany przez Sowietów dokument miał rzekomo wskazywać, że w 1947 r. Reagan, będąc w zмовie z FBI i Komisją Izby Reprezentantów ds. Działalności Antyamerykańskiej oraz Senacką Podkomisją Bezpieczeństwa Wewnętrznego McCarthy’ego, zaangażował się w infiltrację amerykańskiego przemysłu filmowego skupionego w Hollywood. Według FBI sowieckie służby wytworzyły i opublikowały ten falsyfikat w celu wykreowania wizerunku Ronalda Reagana jako zwolennika makkartyzmu, czyli postawy polegającej na stosowaniu pozbawionych skrupułów metod śledczych oraz tworzenia atmosfery strachu w walce z wyolbrzymionym zagrożeniem zewnętrznym. Ugruntowanie takiego wizerunku prezydenta w oczach amerykańskiej opinii publicznej doprowadziłoby niewątpliwie do spadku

ŹRÓDŁO: RONALD REAGAN / FLICKR

jego popularności, osłabiając ewentualne szanse na zwycięstwo w wyborach, bowiem makkartryzm był i jest postrzegany wśród Amerykanów jako zjawisko pejoratywne³⁸.

Administracja urzędującego prezydenta miała pełną świadomość zagrożenia ze strony prowadzonych przez KGB działań aktywnych, których celem było wywieranie wpływu na wybory. W dokumentach rządowych z ubolewaniem podkreślano, że w latach 80. zdolność Sowietów do wpływania na głosy amerykańskich wyborców była znacznie większa dzięki dogłębnej znajomości systemu politycznego Stanów Zjednoczonych, co miało potwierdzać skuteczność prowadzonych przez KGB działań wywiadowczych³⁹. Informacje dotyczące skali sowieckich przygotowań do ingerencji w kolejne wybory prezydenckie, które miały się odbyć w 1988 r. zawiera raport pt. „Sowieckie działania aktywne w Stanach Zjednoczonych, 1986 – 1987” sporządzony przez FBI dla Kongresu Stanów Zjednoczonych. W dokumencie

odnotowano, że oficerowie wywiadu KGB rozpoczęli pozyskiwanie informacji dotyczących kandydatów zamierzających ubiegać się o urząd prezydenta w 1988 r. i ich poglądów na różne sprawy. FBI prognozowało, że KGB podejmie działania aktywne mające na celu zdyskredytowanie tych kandydatów, których programy polityczne będą stanowić zagrożenie dla interesów geopolitycznych sowieckiego przywództwa. W opinii FBI, takie operacje będą prowadzone przeciwko kongresmenom i innym urzędnikom za pośrednictwem organizacji frontowych, agentury wpływu i aktywistów Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych⁴⁰.

Począwszy od lat 90. arsenał środków aktywnych rosyjskich służb specjalnych został rozbudowywany o nowoczesne narzędzia umożliwiające prowadzenie walki informacyjnej. Potwierdza to interesująca opinia Andrzeja Grajewskiego, który w 1998 r. tak oceniał zdolności i możliwości rosyjskich służb w tym zakresie:

z pewnością jednym z elementów wojny informacyjnej pozostanie dezinformacja. W tej dziedzinie rosyjskie służby specjalne mają długą i bogatą tradycję. Zdaniem Alaina Snejpera, doradcy prezydenta Richarda Nixona, w latach osiemdziesiątych ZSRR wydawał na dezinformację około 3 mld dolarów rocznie a w wojnie informacyjnej i psychologicznej po stronie radzieckiej prawie 70 tysięcy osób. Tylko kampania przeciwko wojnie neutronowej kosztowała ZSRR około 100 mln dolarów. Za realizację operacji dezinformacyjnych do 1991 r. odpowiedzialna była Służba „A” I Zarządu Głównego KGB. Jednostka ta została formalnie zlikwidowana w 1991 r., sądząc jednak po licznych przykładach późniejszych operacji dezinformacyjnych, można uznać, że podobne zadania nadal wykonują jednostki w ramach wszystkich rosyjskich służb specjalnych zajmujących się działalnością wywiadowczą i kontrwywiadowczą⁴¹.

Sowieckie działania mające na celu ingerowanie w przebieg wyborów w Stanach Zjednoczonych i wpływanie na preferencje amerykańskich wyborców dobitnie potwierdziły opinię wyrażoną przez Władimira Wołkova, oficera francuskiego wywiadu i znawcę problematyki dezinformacji i propagandy. Według niego:

dezinformacja może być skuteczna tylko jeśli cel w jakiejś mierze współdziała i jeśli jest ona prowadzona za pośrednictwem mass mediów. W państwach totalitarnych państwo posiada monopol informacyjny, ludność jest więc zabezpieczona przed ingerencją tego typu (...) W dziedzinie dezinformacji kraje tak zwanego wolnego świata są pozbawione wszelkich możliwości ofensywnego działania. W dodatku nie łatwo jest im też bronić się przed dezinformacją, bo z samej definicji są przywiązane do wolności swych mass mediów i z prawnego punktu widzenia nic nie może przeszkodzić przeciwnikowi w ich opanowaniu. A jednak Zachód musi znaleźć jakieś środki zapobiegawcze jeśli chce zachować swą niezależność i poziom życia, bo oba te elementy idą w parze⁴².

Próba odpowiedzi na zagrożenie ze strony sowieckich działań aktywnych było utworzenie Grupy

Roboczej do Spraw Środków Aktywnych (Active Measures Working Group), która powstała w 1981 r. z inicjatywy administracji prezydenta Reagana. W skład grupy wchodziła przedstawiciele CIA, FBI, Departamentu Obrony, Agencji Kontroli Zbrojeń i Rozbrojenia, Departamentu Sprawiedliwości i Agencji Informacyjnej Stanów Zjednoczonych. Chociaż głównym celem Grupy Roboczej do Spraw Środków Aktywnych było przeciwdziałanie sowieckiej dezinformacji, informowała również o organizacjach frontowych i innych sowieckich środkach aktywnych. Grupa Robocza ds. Środków Aktywnych opracowała metodologię, która zwiększyła możliwości monitorowania sowieckiej dezinformacji nie tylko przez CIA, lecz także przez inne agencje rządowe. Grupa odniosła znaczne sukcesy w zwalczaniu sowieckiej dezinformacji oraz w profilaktyce kontrwywiadowczej prowadzonej wśród różnych grup społecznych. Niestety, rządowe i społeczne poparcie dla działań grupy zaczęło słabnąć pod koniec lat 80., co było związane z procesem dezintegracji Związku Sowieckiego oraz obietnicą Sowietów, że zaprzestaną wszelkich działań o charakterze dezinformacyjnym. Zarówno CIA i FBI stopniowo dystansowały się od działalności grupy, kierując do jej struktur młodych, mniej doświadczonych analityków, co obniżyło jakość pracy tej instytucji⁴³. Naiwność i krótkowzroczność administracji amerykańskiej została brutalnie zweryfikowana przez Rosjan już w latach 90-tych, natomiast rosyjskie ingerencje w wybory w USA w latach 2016 i 2020 dobitnie ukazały, że największe mocarstwo posiada znaczne trudności z neutralizacją środków aktywnych i nie jest w stanie wypracować skutecznych metod ich zwalczania. Dzieje się tak dlatego, że we współczesnych amerykańskich studiach strategicznych, których podejście poznawcze zostało oparte na metodologii empirycznej, nie przywiązuje się należytej wagi do systematycznej i krytycznej analizy historii rosyjskiej sztuki wojennej, której integralną część stanowią służby specjalne, traktowane jako odrębny rodzaj broni. Zarówno ich rola jak i koncepcja działalności wywiadowczej

diametralnie różni się od praktyki zachodniej. Tę niekorzystną dla rzetelności amerykańskich analiz tendencję zauważył już w 1991 r. pułkownik David M. Glantz, pełniący funkcję dyrektora Biura Studiów nad Armią Sowiecką w Fort Leavenworth w Kansas, który określił ją następująco:

W swojej naturze sowiecka nauka wojskowa różni się znacznie od tego, co w Stanach Zjednoczonych jest interpretowane jako nauka o wojskowości. W Stanach Zjednoczonych nie istnieje dobrze rozwinięta i usystematyzowana wiedza wojskowa ani proces analityczny, który można byłoby porównać

z sowiecką nauką wojskową. W Stanach Zjednoczonych brakuje systematycznych i krytycznych studiów własnych doświadczeń historycznych w sferze militarnej oraz sztuki wojennej innych narodów. Amerykańscy teoretycy wojskowi mają tendencję do rozważania istoty wojny poza wszelką inną działalnością ludzką (tłum. aut.)⁴⁴.

Mając na uwadze zaniedbanie studiów sowietologicznych po zakończeniu zimnej wojny oraz stworzenie koncepcji wojen hybrydowych odwołującej się głównie do współczesnego środowiska bezpieczeństwa, należy uznać, że opinia D.M. Glantza pozostaje, niestety, nadal aktualna.

AUTOR:

dr Michał Wojnowski – ekspert Centrum Studiów i Edukacji na Rzecz Bezpieczeństwa Wydziału Nauk Społecznych UW.

Przypisy końcowe

- 1 Niniejszy raport powstał na bazie mojego artykułu pt. „Wybory prezydenckie jako narzędzie destabilizacji państw w teorii i praktyce rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w XX i XXI w.”, który został opublikowany na łamach „Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego”. Prezentowany raport zawiera wyniki badań, które prowadziłem już po opublikowaniu artykułu.
- 2 M. Rachwał, Wybory we współczesnym państwie demokratycznym, w: Uwarunkowania i mechanizmy partycypacji politycznej, (red.) M. Rachwał, Poznań 2017, s. 51–86. Por. R.S. Katz, Function of Elections, w: International Encyclopedia of Elections, (red.) R. Rose, Washington 2000, s. 135.
- 3 D.H. Levin, Partisan Electoral Interventions by the Great Powers: Introducing the PEIG Dataset, „Conflict Management and Peace Science” 2019, nr 36, z. 1, s. 90. Szerzej na temat kryteriów definicji ingerencji w wybory zob. D.H. Levin, Meddling in the Ballot Box. The Causes and Effects of Partisan Electoral Interventions, Oxford 2020, s. 20 i n.
- 4 Parlament Europejski 2019–2024. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 10 października 2019 r. w sprawie ingerencji zewnętrznej w wybory i dezinformacji w krajowych i unijnych procesach demokratycznych (2019/2810/RSP), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0031_PL.pdf, [dostęp: 23 III 2021].
- 5 Z. Lewicki, Igrzyska demokracji. Amerykańska kultura wyborcza, Warszawa 2016, s. 7.
- 6 H. Romerstein, S. Levchenko, The KGB Against the „Main Enemy”: How the Soviet Intelligence Service Operates Against the United States, Lexington, Massachusetts, Toronto 1989.
- 7 Стратегия национальной безопасности Российской Федерации. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 г. N 683, <https://www.mchs.gov.ru/dokumenty/2933>, [dostęp: 23 III 2021].
- 8 Zob. dla przykładu: L. Pawlikowicz, Aparat centralny I. Zarządu Głównego KGB jako instrument realizacji globalnej strategii Kremla 1954–1991, Warszawa 2013, M. Kramer, The Soviet Legacy in Russian Security Policy, w: Routledge Handbook of Russian Security, (red.) R.E. Kanet, New York 2019, s. 30–46, A.I. Колпакиди, Энциклопедия секретных служб России, Москва 2003, s. 275–276, С.В. Рац, ФСБ в системе национальной безопасности и разрешении конфликтов, „Вестник Санкт-Петербургского университета. Политология. Международные отношения” 2008, nr 4, s. 146.
- 9 U.S. Department of Justice. Special Counsel Robert S. Mueller, III, Report On The Investigation Into Russian Interference in The 2016 Presidential Election, vol. 1–2, Washington 2019.
- 10 A. Golitsyn, New Lies for Old: The Communist Strategy of Deception and Disinformation, New York 1984, s. 35–36. W języku polskim jest dostępne kompletne tłumaczenie monografii Golicyna, które przygotowała Służba Kontrwywiadu Wojskowego, zob. A. Golicyn, Nowe kłamstwa w miejsce starych. Komunistyczna strategia podstęp i dezinformacji, Warszawa 2007.
- 11 A. Golitsyn, New Lies for Old..., s. 49–50.
- 12 Первое главное управление КГБ СССР. Основные направления и объекты разведывательной работы за границей. Учебное пособие КГБ, Москва 1970, s. 51–53, 54–77. Por. В.М. Владимиров, Ю.А. Бондаренко, Политическая разведка с территории СССР. Учебное пособие КГБ, Москва 1989, s. 86.
- 13 А.Е. Куланов, Известные, неизвестные. Дин-дон, к вам шпион! Шпионский Токио, Москва 2014, s. 285–294.
- 14 S. Levchenko, On the Wrong Side. My Life in the KGB, Washington 1988, s. 236–237. Por. United States. Department of State, Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns, Washington 1986, s. 14, 82–83.
- 15 L. Pawlikowicz, Pion kontrwywiadu zagranicznego I Zarządu Głównego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR w latach 1954–1991 – funkcje, struktury i kadry. Zarys problematyki, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 7, s. 206.
- 16 Cold War Experience. Cold War Espionage. Inside the KGB. An Interview with Retired KGB Maj. Gen. Oleg Kalugin, <http://www3.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/interviews/kalugin/>, [dostęp: 23 III 2021].
- 17 Opracowano na podstawie: M. Wojnowski, Paradigm of War and Peace. The Role and Significance of Dialectical Materialism in the Russian Military Science of the 21st century, „Internal Security Review” 2017, nr 17, s. 303, J.W. Grabowski, Rosyjska siła. Siły Zbrojne i główne problemy polityki obronnej Federacji Rosyjskiej w latach 1991–2010, Częstochowa 2011, s. 13; J. Snyder, The Soviet Strategic Culture: implications for Limited Nuclear Operation, Santa Monica 1977; C. Gray, National Style in Strategy. The American Example, „International Security” 1981, nr 6, s. 21–47; D. Adamsky, The Culture of Military Innovation. The Impact of Cultural Factors on the Revolution in Military Affairs in Russia, the US, and Israel, Stanford 2010, s. 24–58; S.J. Blank, Class War on a Global Scale: The Leninist Culture of Political Conflict, w: Conflict, Culture, and History: Regional Dimensions, S.J. Blank, E.L. Grinter (red.), Alabama 1993, s. 1–51.
- 18 E.L. Bernays, Propaganda, przeł. R. Wierchoń, Wrocław 2020, s. 22–23, 25.
- 19 Первое главное управление КГБ СССР. Основные направления..., s. 22.
- 20 Intelligence Lexicon. Chekist Terminology, [w:] KGB Lexicon. The Soviet Intelligence Officer's Handbook, (red.) V. Mitrokhin, London–Portland 2002, s. 101, Высшая красномысленная школа Комитета Государственной Безопасности при Совете Министров СССР им. Ф.Э. Дзержинского, Контрразведывательный словарь, Л.В. Каленская, Ю.И. Смирнов (red.), Москва 1972, s. 261–262.
- 21 L. Pawlikowicz, Organizacja, zadania oraz wybrane problemy funkcjonowania legalnych rezydentur zagranicznych wywiadu KGB w latach 1954–1991, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydział specjalny”, 2013, s. 136–137.
- 22 В.М. Владимиров, Ю.А. Бондаренко, Политическая разведка с территории СССР..., s. 87, А.А. Максимов, Чистые и грязные технологии выборов в России, Москва 1999, s. 182–184, А.В. Манойло, А.И., Петренко, Д.Б. Фролов, Государственная информационная политика..., 327, 278–281.
- 23 M.A. Jones, The Limits of Liberty: American History, 1607–1980, Oxford 1983, s. 551, 555.
- 24 Fotokopię dokumentu odnalezionego w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historii Najnowszej, które przechowuje dokumentację Komunistycznej Partii Związku Socjalistycznych Republik Sowietkich, wraz z dodanym przez siebie komentarzem zamieścił dr Georgij Filatow – pracownik naukowy Instytutu Historii Powszechnej Rosyjskiej Akademii Nauk na swoim kanale „Архивный червь” w aplikacji Telegram w dniu 7 grudnia 2020 r., zob. <https://t.me/archiveworm/46>, [dostęp: 23 III 2021].
- 25 Prezentacja i szczegółowe omówienie dokumentu znajduje się w nagraniu Soviet Interference in the 1964 US Presidential Elec-

- tion - KGB Files, <https://www.youtube.com/watch?v=3BH1yTjEAcg>, [dostęp: 23 III 2021]. Twórcą kanału jest Eduard Andryushchenko, ukraiński historyk i dziennikarz, korespondent Current Time, kanału stworzonego przez korporacje medialne Radio Wolna Europa/Radio Liberty z udziałem „Głosu Ameryki”, zob. https://www.rferl.org/author/eduard-andryushchenko/_kitqo, [dostęp: 23 III 2021].
- 26 M.A. Jones, *The Limits of Liberty: American History*, s. 555.
- 27 Testimony of Lawrence Britt. Hearing before the Subcommittee to Investigate the Administration of the Internal Security Act and Other Internal Security Laws of the Committee on the Judiciary United States Senate. Ninety Second Congress. First Session, May 5, 1971, Washington 1971, s. 4–6, J. Barron, *KGB: The Secret Work of Soviet Secret Agents*, New York 1974, s. 196, D.E. Tromblay, *Political Influence Operations: How Foreign Actors Seek to Shape U.S. Policy Making*, Lanham, Boulder, London, New York 2018, s. 33.
- 28 H. Romerstein, S. Levchenko, *The KGB Against the „Main Enemy”*: ..., s. 272–273.
- 29 Cyt. za: Архивный червь w aplikacji Telegram, post opublikowany w dniu 7 grudnia 2020 r., <https://t.me/archiveworm/46>.
- 30 A. Dobrynin, *In Confidence: Moscow’s Ambassador to Six Cold War Presidents (1962 – 1986)*, New York 1995, s. 179–181.
- 31 Impeachment of Richard M. Nixon, President of the United States. The Final Report of the Committee on the Judiciary, House of Representatives, Washington 1974, s. 321.
- 32 В.Н. Снегирёв, *Генерал невидимого фронта. Он был одним из главных героев холодной войны*, Москва 2016, s. 164.
- 33 Oprac. na podstawie Ch. Andrew, V. Mitrokhin, *The Sword and the Shield. The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York 1999, s. 238–241.
- 34 Т. Вольтон, *КГБ во Франции*, Москва 2000, s. 283–284. Por. J. Atkinson, *The Politics of Struggle. The Communist Front and Political Warfare*, Chicago 1966, s. 53–108, C. Ross, *Campaigns Against Western Defence NATO’s Adversaries and Critics*, New York 1986, s. 246–292.
- 35 Заседание пятое - 20 июля 1928 года. Прения по докладу т. Бухарина. Речь т. Мюицонберга, w: VI Конгресс Коминтерна. Стенографический отчет. Выпуск 1. Международное положение и задачи Коминтерна, Москва - Ленинград 1929, s. 101–106, C.A. Hathaway, *On the Use of “Transmissions Belts” in Our Struggle for the Masses*, „The Communist” 1931, nr 10, s. 409–424.
- 36 В.М. Владимиров, Ю.А. Бондаренко, *Политическая разведка с территории СССР...*, s. 87.
- 37 S.G. Jones, *Russian Meddling in the United States: The Historical Context of the Mueller Report*, „Center for Strategic and International Studies Brief”, March 2019, s. 5, Ch. Andrew, V. Mitrokhin, *The Sword and the Shield...*, s. 243.
- 38 *Soviet Active Measures in the United States, 1986-1987*. Prepared by Federal Bureau of Investigation, w: *Proceedings of Congress and General Congressional Publications. Congressional Record (Bound Edition) - Extensions of Remarks: December 9, 1987*, vol. 133, cz. 24, Washington 1987, s. 34650.
- 39 S.G. Jones, *Russian Meddling in the United States...*, s. 5.
- 40 *Soviet Active Measures in the United States, 1986-1987...*, s. 34650.
- 41 A. Grajewski, *Tarcza i miecz...*, s. 322.
- 42 V. Volkoff, *Dezinformacja. Oręż wojny*, Warszawa 1991, s. 13.
- 43 Oprac. na podstawie F. Schoen, Ch.J. Lamb, *Deception, Disinformation, and Strategic Communications: How One Interagency Group Made a Major Difference*, Washington 2012.
- 44 D.M. Glantz, *Soviet Military Operational Art: In Pursuit of Deep Battle*, New York 1991, s. 2.

Warsaw Institute
ul. Wilcza 9, 00-538 Warszawa, Polska
+48 22 417 63 15
office@warsawinstitute.org

© COPYRIGHT 2021 Warsaw Institute

Opinie zawarte w niniejszej publikacji odzwierciedlają wyłącznie poglądy autorów.